

Els ocells

Albert Burgas Riera i Daniel Burgas Riera

Introducció

Si fem una passejada pels aiguamolls del Baix Empordà no ens serà difícil observar tota mena d'ocells, al mateix temps que podrem reconèixer una bona diversitat d'ambients, des de terrenys coberts d'aigua tot l'any fins a zones extremadament seques. Cada espècie d'ocell, com tot ésser viu, té certs requeriments i certes preferències a l'hora d'escollir l'ambient on viurà. Això explica que les comunitats d'ocells varïïn segons el paisatge. Així doncs, el conjunt d'espècies que podem veure a les basses d'en Coll, on trobem llacunes d'aigua dolça i canyissar, no és igual al que trobarem a la Pletera, on hi ha basses salabroses i salicorniar.

D'altra banda, els ocells no són éssers estàtics, sinó que es tracta d'un dels grups faunístics amb major capacitat de moviment. A escala local és habitual que, per exemple, determinades espècies de rapinyaires que crien al massís del Montgrí, com el falcó peregrí (*Falco peregrinus*) o el duc (*Bubo bubo*), baixin a caçar a les zones de terra baixa. Molt més espectaculars són les migracions, ja que comprenen una major distància i afecten un nombre molt elevat d'espècies, per la qual cosa, en funció de l'època en la qual visitem la zona veiem espècies diferents.

Les migracions dels ocells

La major part d'espècies d'ocells realitzen moviments periòdics d'anada i tornada, que poden incloure una part o la totalitat de la població; a aquests desplaçaments els anomenem migracions. Les raons que els impulsen a fer aquests desplaçaments tan costosos no són els canvis ambientals per si mateixos, sinó principalment com aquests afecten la disponibilitat d'aliment. Per exemple, una oreneta s'alimenta exclusivament d'insectes voladors, de tal manera que a la tardor i l'hivern, quan aquest recurs escasseja, es veu obligada a anar a un altre lloc on trobar aquest aliment, en aquest cas a l'Àfrica sub-sahariana. Un cas diferent és el de la fotja, que s'alimenta dins l'aigua. A les seves àrees de reproducció nòrdiques, els estanys es cobreixen de glaç durant l'hivern i per tant no pot accedir al seu aliment. Per aquesta raó ha de baixar a latituds més càlides.

Durant aquest període de desplaçament les espècies migradores són molt sensibles, ja que tenen un desgast físic importantíssim. Trobem molts casos

sorprenents, com la boscarla de canyar. Aquest petit ocell pesa 10 grams en condicions normals, però pot arribar a augmentar el seu pes fins a un 50 % just abans d'iniciar el viatge de Suècia fins a l'Àfrica equatorial.

Tot i que hi ha molts models de migració, el més generalitzat a les nostres contrades és aquell que té un component de baixada, normalment a la tardor, per passar l'hivern en zones més temperades on trobaran aliments i bon temps; i un altre de pujada, durant la primavera, cap a les zones de reproducció del nord.

Els ocells segueixen, any rere any, uns recorreguts concrets que són coneguts com a rutes migratòries. Aquestes vindrien a ser com les autopistes, que porten un gran flux de viatgers, i els aiguamolls, boscos i bosquines (depenent dels requeriments de les espècies) farien la funció d'àrees de servei per descansar i acumular noves energies. Aquestes rutes migratòries es formen segons aquests punts d'alimentació i repòs, i els accidents geogràfics que els dificulten el pas, com les muntanyes o el mar. Per aquestes raons la majoria de les rutes segueixen les costes, valls fluvials i estrets marins. La principal ruta que travessa el Principat discorre pel litoral, on antigament abundaven les zones palustres, considerades entre els ecosistemes més productius i amb multitud d'espècies ecològicament lligades a ells. Avui en dia la cosa ha canviat molt, i de tota aquesta línia d'aiguamolls ja només en queden unes poques zones. És per això que els aiguamolls del Baix Empordà són tan importants per a les espècies migradores.

Podem classificar les espècies presents a la zona segons l'època en què les trobem: les residents, que serien aquelles que podem veure al llarg de tot l'any; les estivals, que només estan aquí durant el període reproductor (tot i que no totes es reproduïxin); les hivernants, que crien al nord i vénen a passar l'hivern aquí, i per últim, les migrants, que tan sols les veiem de pas i per les quals la zona no és ni origen ni destí del seu viatge.

Per descriure la fauna plomada a la badia del Ter i a l'espai d'interès natural dels aiguamolls del Baix Empordà s'han fet separacions segons els hàbitats de l'àrea. A l'annex 4 hi trobareu un llistat de les espècies observades.

Àrees d'aigües dolces

Als aiguamolls del Baix Ter podem trobar tres espais d'aigües dolces: el Ter Vell, les basses d'en Coll i els conreus d'arròs. Els dos primers són antigues desembocadures dels rius Ter i Daró, respectivament. Aquests es caracteritzen per estar constituïts per basses d'extensió variable i envoltades per un dens canyissar.

Actualment reben l'aigua procedent dels conreus de la plana i tenen un canal de desguàs que dona al mar. Els conreus d'arròs són sistemes agrícoles que es troben adjacents a les basses d'en Coll.

Durant la temporada de reproducció, primavera-estiu, podem trobar diverses espècies que nidifiquen protegides per la densitat del canyissar. Els reproductors estivals més representatius són el martinet menut (*Ixobrychus minutus*) (Figura 39), amb dues o tres parelles tant al Ter Vell com a les basses d'en Coll, i la boscarla de canyar (*Acrocephalus scirpaceus*) (Figura 40), que és un insectívor de mida petita i molt més abundant. Una altra espècie pròpia de canyissars és l'agró roig (*Ardea purpurea*) que podem veure durant tota la primavera i l'estiu, però que no nidifica aquí. A part d'aquestes espècies també en trobem algunes que hi són presents tot l'any; com la fotja (*Fulica atra*), l'ànec collverd (*Anas platyrhynchos*), la polla d'aigua (*Gallinula chloropus*) o el trist (*Cisticola juncidis*).

A la tardor arriben nombrosos ocells del nord i centre d'Europa per passar els mesos freds. D'entre els hivernants destaquen les fotges i els ànecs, principalment coll-verds, tot i que en menor nombre també apareixen xarxets (*Anas crecca*), ànecs cullerots (*A. clypeata*), xiuladors (*A. penelope*) i grisets (*A. strepera*). No obstant això, la pressió que reben per la caça les basses d'en Coll, fa que el Ter Vell aculli el major nombre d'ànecs hivernants. Els canyissars són ocupats per una multitud de passeriformes —és el grup d'ocells més diversificat, normalment de petites dimensions, com els rossinyols, orenetes i pardals, entre molts d'altres—; especialment teixidors (*Remiz pendulinus*) i repicatalons (*Emberiza schoeniclus*). Solen passar-hi l'hivern diverses arpelles (*Circus aeruginosus*), que van recorrent les diferents zones cercant les seves preses: rates, polles d'aigua... També podem trobar-hi algun bitó (*Botaurus stellaris*) procedent de l'Europa central. Per altra banda, en els mesos freds els arrossars es mantenen mig inundats, i ofereixen aliment a fredelugues (*Vanellus vanellus*), daurades (*Pluvialis apricaria*) i becuts (*Numenius arquata*).

Durant les migracions de primavera i tardor és quan hi ha més diversitat de passeriformes que estan de pas entre les àrees de cria i les d'hivernada. En aquest àmbit destaquen diverses espècies de boscarles (*Acrocephalus* sp.) i boscalers (*Locustella* sp.), de mosqueters (*Phylloscopus* sp.), pit-roig (*Erithacus rubecula*), cotxa cua-roja (*Phoenicurus phoenicurus*) i moltes d'altres. Durant la primavera, quan els arrossars estan inundats, són molt visitats per tota mena d'ocells aquàtics, especialment aquells que s'alimenten d'invertebrats dels llims.

Zones salobres

Troblem representat aquest ambient en un cinturó d'amplada variable des de la platja fins on pot penetrar l'aigua marina. Un bon exemple d'aquest hàbitat el trobem a la Pletera, just al nord de la gola del Ter. Consta d'una bona extensió de salicorniar, la bassa del Fra Ramon, la del Pi, tres basses de nova creació, i dunes litorals, tot tacat per alguns tamarius. La Pletera, antigament molt més extensa, ara està ocupat en part pels antics solars d'una urbanització inacabada. Entre la gola del Ter i la Fonollera també trobem una zona de salobrar on destaca el sistema dunar, que es perllonga fins l'antiga base de telecomunicacions de Radio Liberty.

Pel que fa a les aus nidificants, el més destacat és la subsistència d'una petita població de corriol camanegre (*Charadrius alexandrinus*), ja que és una de les poques localitats de cria a Catalunya.

Aquest és un paisatge obert i molt freqüentat per visitants. Això fa que la majoria d'aus nidificants siguin de petites dimensions, ja que són menys espantadisses. Fàcilment hi podem trobar la cogullada vulgar (*Galerida cristata*) (Figura 41) buscant insectes pel terra, el bitxac comú (*Saxicola torquata*) observant des del seu posader habitual, el trist (*Cisticola juncidis*) emetent el cant que li dona nom, el passerell (*Carduelis cannabina*) i alguna parella ocasional de corriol petit (*Charadrius dubius*). També és habitual veure algun martinet blanc (*Egretta garzetta*) pescant a les basses salobres.

Una altra raó per la qual aquesta zona té molta importància és per ser una zona de descans i alimentació per a moltes aus durant les migracions; hi podem trobar moltes aus limícoles (conjunt d'espècies emparentades que es solen alimentar dels invertebrats que troben al fang), com per exemple el corriol gros (*Charadrius hiaticula*), territs (*Calidris* sp.), el tètol cuabarrat (*Limosa lapponica*), el pigre (*Pluvialis squatarola*), el bec d'alena (*Recurvirostra avosetta*), el camesllargues (*Himantopus himantopus*), les gambes roja (*Tringa totanus*) i verda (*T. nebularia*), la xivitona (*Actitis hypoleucos*), entre els més habituals.

El corriol camanegre (*Charadrius alexandrinus*) (Figura 42) és un petit ocell del grup dels limícols que habita en llacunes salobres i platges ben conservades. Antigament es distribuïa per bona part de la costa sorrenca catalana. Amb l'arribada del turisme de sol i platja a les nostres contrades i la consegüent pressió urbanística, l'ecosistema litoral s'ha vist fortament modificat i massificat. A causa de les molèsties humanes, els pares es veuen forçats a deixar el niu desprotegit, moment en què els ous i pollets poden morir per insolació. Un altre problema important són els gossos que acompanyen els visitants, que depreden directament sobre ous i pollets.

Actualment, a Catalunya, tan sols el trobem a les principals zones humides litorals. Als aiguamolls del Baix Empordà, hi nien un mínim de 5-6 parelles, entre la Pletera, la gola del Ter i les dunes pròximes a les basses d'en Coll. Això situa la zona en la quarta àrea de reproducció del Principat, per darrere del delta de l'Ebre, del delta del Llobregat i dels aiguamolls de l'Empordà.

A inicis del mes de març els mascles entren en zel, festegen a les femelles i delimiten territoris concrets on no podran entrar altres mascles. A partir de mitjans d'abril ja podem trobar les primeres postes, en uns nius molt rudimentaris fets per una petita concavitat del terra. La femella sol posar 3 ous que al cap de poc menys d'un mes eclosionen. Aleshores en surten uns polls coberts de plomissol i prou desenvolupats per abandonar el niu al cap de poques hores. Durant un altre mes són cuidats pels pares fins que aprenen a volar, i poc després ja s'independitzen. Alguns pares poden fer una altra posta, sobretot si s'ha fet malbé la primera; és el que s'anomena posta de reposició. A mitjan d'estiu ja podem veure com bona part dels ocells de la zona es concentren a la bassa del Fra Ramon. A finals d'estiu i durant la tardor, gran part dels corriols del Baix Ter marxen més al sud (sense passar del nord d'Àfrica). Durant l'hivern roman un petit grup d'entre 5 i 10 ocells. Finalment, els mesos de febrer i març retornen els corriols estivals i comença altra vegada el cicle.

Les formacions arbrades

Les closes són camps de cultiu o pastures envoltades d'arbres (en aquest cas tamarius) per tal que les freqüents tramuntanades no assequin el terreny en excés (vegeu "Les closes"). En trobem una bona representació entre el Ter Vell i la Pletera. En aquests ambients podem trobar ocells propis de bosquets o boscos esclarissats i de zones obertes. Alguns dels reproductors més significatius són la mallerenga carbonera (*Parus major*), la tórtora (*Streptopelia turtur*), la garsa (*Pica pica*), el cucut reial (*Clamator glandarius*), la cardina (*Carduelis carduelis*), el gafarró (*Serinus serinus*), el verdum (*Carduelis chloris*) i el cruixidell (*Miliaria calandra*); alhora durant les migracions és un bon ambient per observar tota mena de passeriformes com mosqueters (*Phylloscopus sp.*), el mastegatxex (*Ficedula hypoleuca*), la cotxa cua-roja (*Phoenicurus phoenicurus*), tallarols (*Sylvia sp.*)...

Escampats per la plana del Baix Ter trobem clapes de pinedes, matollar i algun petit alzarinar, aïllats de les unitats boscoses i muntanyoses majors (massís del Montgrí, Gavarres...). Dins la zona considerada cal esmentar el puig de la Fonollera, recobert per una pineda de pi blanc i pi pinyer. En aquestes petites taques

forestals, hi podem trobar espècies típicament boscanes com el tudó (*Columba palumbus*), la tórtora vulgar (*Streptopelia turtur*), la merla (*Turdus merula*) i moixons més petits com les mallerengues emplomallada (*Parus cristatus*), carbonera i cuallarga (*Aegithalus caudatus*), el bruel (*Regulus ignicapilla*) i el tallarol capnegre (*Sylvia melanocephala*) i de casquet (*Sylvia atricapilla*). A l'hivern també és bon lloc per veure tords (*Turdus sp.*) i, amb sort, algun grup de trencapinyes (*Loxia curvirostra*).

Un altre tipus d'ambient forestal present és el bosc de ribera. Està poc representat a la zona, però és remarcable per la diversitat que pot allotjar. L'àrea principal es troba en el tram final del riu Daró i a les basses d'en Coll. És una àrea important de repòs per a molts ardeids, com martinets de nit (*Nycticorax nycticorax*), esplugabous (*Bubulcus ibis*) o bernats pescaires (*Ardea cinerea*), que s'alimenten als arrossars propers. També hi trobem una bona representació de petits ocells com mallerengues, tallarols, mosqueters i tords.

Badia del Ter

Es tracta d'una ampla badia, de fons sorrenc, entre l'Estartit i el cap de Begur. És una zona molt rica gràcies als nutrients que aporten els corrents marins, el riu Daró i sobretot el Ter.

Per contra del que molt sovint es suposa, a la badia trobem una bona diversitat d'aus, sobretot en el període hivernal. Durant aquesta època trobem diferents espècies aquàtiques com gavots (*Alca torda*), xatracs becllargs (*Sterna sandvicensis*) (Figura 43), cabussos emplomallats (*Podiceps cristatus*), corb marí gros (*Phalacrocorax carbo*) i ocasionalment ànecs negres (*Melanitta sp.*), èiders (*Somateria mollissima*) i becs de serra (*Mergus sp.*). Destaca, juntament amb el golf de Roses, per ser la principal zona d'hivernada de calàbria agulla (*Gavia arctica*) del Mediterrani peninsular. Cada badia pot allotjar entre 15 i 20 exemplars cada hivern, provinents des de les seves àrees de cria properes al cercle polar àrtic. També apareixen la calàbria petita (*Gavia stellata*) i la calàbria grossa (*Gavia immer*).

Altres espècies d'interès, però no exclusives de l'hivern, són el corb marí emplomallat (*Phalacrocorax aristotelis*), que es reproduïx a les illes Medes i a la costa del Montgri, però que utilitza la badia com a àrea d'alimentació, i les baldrigues, principalment la balear (*Puffinus mauretanicus*) i la mediterrània (*Puffinus yelkouan*), que podem veure durant pràcticament tot l'any, però que durant l'hivern formen grups de milers d'individus que recorren la costa seguint els bancs de peixos.

Figura 39.- Martinet menuet.
Ixobrychus minutus

Figura 40.- Boscarla de canyar.
Acrocephalus scirpaceus.

Figura 41.- Cogullada vulgar.
Galerida cristata

Figura 42 Corriol comanegre.
Charadrius alexandrinus.

Figura 43.- Xatracs beclargs.
Sterna sandvicensis.

Fotos: Albert Burgas i Daniel Burgas

Figura 44.- Vista aèria de la llacuna de Fra Ramon. Foto: Bon Vent de l'Empordà

Figura 45.- Maresma inundada. Foto: Xavier Quintana

Bibliografia general bàsica

- BROWN, R., FERGUSON, J., LAWRENCE, M. i LEES, M. 2003. *Huellas y señales de las aves de España y de Europa*. Ed. Omega. Barcelona.
- FERRER, X., MARTÍNEZ-VILALTA, A. i MUNTANER, J. (ed.) 1986. *Ocells. Història Natural dels Països Catalans*. Vol. 12. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- JONSSON, L. 1994. *Aves de Europa, con el Norte de África y el Próximo Oriente*. Ed. Omega. Barcelona.
- MALUQUER, J. 1987. *Els ocells de les terres catalanes*. 4ª ed. Ed. Barcino. Barcelona.
- MULLARNEY, K., SVENSSON, L. ZETTRSTRÖM, D. i GRANT, P. J. 2001. *Guia de aves*. Ed. Omega. Barcelona.
- MUNTANER, J., FERRER, X., MARTINEZ-VILALTA, A. 1983. *Atlas dels ocells nidificants a Catalunya i Andorra*. Ketres Editora. Barcelona.
- PETERSON, R., MOUNTFORT, G., HOLLOM, P.A.D. 1995. *Guia dels ocells dels països catalans i Europa*. Ed. Omega. Barcelona.

Bibliografia d'interès local

- BALCELLS, E. i MALUQUER, J., 1961. Excursión a la Costa Brava e Islas Medas. *Ardeola*, 28; 222-229.
- BOADA, M., FILELLA, S. i XAMPENY, J. 1976. Zonas húmedas de interés ornítico de la provincia de Gerona. *Asturnatura*, 3. 1975-76; 15-25.
- COWLARD, M.J. 1965. *Estartit-Costa Brava. 6th May – 23rd May 1965* (viatge per l'Empordà). (Document inèdit)
- DOBBS, G.E., MOGDSON, M.G., WALLIS, A.W. i BARKER, J.G. 1970. *A checklist of the birds seen in north east Spain from august 15th to september 15th 1970*. (Document inèdit)
- DORKA, V. 1969. Observaciones ornitológicas en Cataluña en agosto de 1958. *Ardeola*, 6 (1); 111-123.
- FORTIÀ, R. i MARTÍ, J. 1986 L'avifauna dels aiguamolls del Baix Empordà. A: *Els aiguamolls del Baix Empordà*. Caixa de Barcelona. Obra social, Barcelona.
- FORTIÀ, R. i MARTÍ, J., 1994 L'avifauna a les zones humides de l'Empordà: consideracions generals i catàleg d'espècies. A: GOSÁLBEZ, J., SERRA, J. i VELASCO, E. (eds). *Els sistemes naturals dels Aiguamolls de l'Empordà*. 409-478 Treballs de la I.C.H.N. n° 13. Barcelona.
- GEROUDET, P. 1956. Observaciones ornitológicas en la costa catalana. *Ardeola*, 2 (1); 31-56.
- MALUQUER, S. 1964. Cisnes en Cataluña durante el invierno. *Ardeola*, 9 (2); 111-119.
- MALUQUER, S. i MARTÍ, S. Excursión ornitológica a l'Estartit e Islas Medas (Costa Brava, Gerona). *Ardeola*, 11 (2); 1126-1129.
- NORMAN, R.K. 1967. *List of birds seen in Estartit area – 30th April – 13th May 1967*. (Document inèdit)
- NORMAN, R.K. 1968. *Brief notes from Estartit (Gerona) 15-18 June 1968 and during a journey from Andorra to Estartit on 14 June*. (Document inèdit)
- NORMAN, R.K. 1967. *Estartit 7-21 May 1972*. (Document inèdit)
- SARGATAL, J. i LLINÀS R. 1978. *Els ocells de l'Empordà*. Centre Excursionista Empordanès. Figueres.
- VAIREDA, E. 1883. *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona*. Imprenta y librería Paciano Torres. Girona.
- WALLACE, D.I.M. i SAGE, B.L. 1969. Las aves de la Costa Brava. *Ardeola*, 14; 143-157
- WALLACE, D.I.M. i SAGE, B.L. 1968. Las aves de la Costa Brava. *Ardeola*, 14; 151-170.